

Л.О. Петрова, І.В. Петров

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

В статті аналізується проблема формування професійної відповідальності майбутніх військових фахівців в процесі професійної підготовки. Авторами аналізується сутність поняття професійної відповідальності як провідної професійно-моральної якості офіцера. Обґрунтовано, що професійна відповідальність офіцера виступає у ролі інтегративної якості, що виявляється у здатності приймати обґрунтовані рішення у сфері військової діяльності, сумлінності у їх реалізації та готовності відповідати за їх результати та наслідки. В результаті дослідження розроблена модель формування професійної відповідальності, яка спрямована на оптимізацію професійного становлення майбутніх офіцерів.

Ключові слова: професійна підготовка, компетентність, феномен професійної відповідальності, модель формування професійної відповідальності.

Вступ

У критичній ситуації вся відповідальність за захист держави покладається на плечі збройних сил та спеціалізованих військових формувань. Саме вони стають своєрідним бар'єром для реальних загроз державній безпеці. Світова практика доводить, що військові складають особливу спільноту, чії спеціалізовані професійні обов'язки зумовлюють і особливий ряд прав для них, виключні засоби захисту. Відтак, сьогодення вимагає, щоб сучасний офіцер мав не лише високий рівень фахової підготовки, а й був інноваційною особистістю, яка здатна до розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності, що передбачає: збирання та інтерпретацію інформації; вибір методів та інструментальних засобів; застосування інноваційних підходів; уміння ефективно формувати комунікаційну стратегію; чітко орієнтуватися у питаннях управлінської діяльності підлеглими колективами; нести відповідальність за результати своєї діяльності, за прийняття рішень у непередбачуваних умовах та екстремальних умовах мирного і воєнного часу [1, с. 70–73]. В цьому контексті висуваються нові вимоги до професійної підготовки майбутніх офіцерів, у тому числі – до формування професійної відповідальності, яке відбувається в загальному процесі підготовки курсанта – як особистості, як майбутнього керівника військового підрозділу, який вибудовує свою діяльність на принципах цілісності, прозорості, добросовісності та персональної відповідальності [2].

Актуальність теми посилюється через останні події, що відбуваються на Сході країни, тому необхідним стає прогнозування майбутнього, урахування наслідки, які передбачити можна, а виправити ні. Особливою за таких умов стає відповідальність за наслідки військової діяльності.

Осмилення глобальних проблем сьогодення має свою специфіку відносно феномену відповідальності і полягає в тому, що вона розглядається вже не стільки як характеристика, котра має суттєве значення для виконання певного виду діяльності людини, а швидше як необхідна характеристика людської життєдіяльності в цілому, як найважливіший життєвий принцип сучасної людини, без наявності якого неможливе самозбереження людства (Г. Йонас), неможлива універсальна макроетика як етика відповідальності (К. - О. Апель), неможлива людська комунікація (Ю. Габермас, Е. Левінас, М. Рідель, П. Рікер) тощо. Філософсько-освітня концептуалізація різних аспектів професійної підготовки і формування особистості військовослужбовця здійснена у працях О. Дзьобаня, П. Квіткіна, В. Мандрагелі, В. Кротюка, М. Требіна, С. Мануйлова, О. Панфілова, Л. Гончаренка, Г. Фініна та ін. Що стосується теоретичного розгляду проблеми формування професійної відповідальності майбутніх військових керівників в процесі фахової підготовки, то маємо недостатню кількість публікацій, що додатково актуалізує це дослідження.

Метою статті – є визначення та обґрунтування моделі формування професійної відповідальності майбутнього військового фахівця протягом професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Виклад основного матеріалу

В освітньому процесі необхідно створювати умови і вибирати такі засоби і технології, що забезпечують особистісне зростання курсантів, розвиток їхніх суб'єктних якостей і прояв індивідуальності. Кожна навчальна дисципліна та визначена освітня технологія мають бути орієнтовані на розвиток цих якостей. Професійна підготовка має поєднувати традиційні та інноваційні професійно орієнтовані

технології навчання, оскільки, самі інформаційно-комунікаційні технології не придатні для комплексного розв'язання дидактичних питань побудови освітнього процесу [3]. При цьому формувати інноваційну особистість курсанта та давати йому такий комплекс якостей та компетентностей викладачі мають в умовах, коли відбувається кардинальна трансформація основної викладацької функції: нині, на зламі століть, викладач перестає бути джерелом нової інформації і навіть її інтерпретатором. Тепер він своєрідний провідник, тьютор у контексті розуміння освіти як побудови тим, хто навчається індивідуальної освітньої траєкторії. Таким чином, зміна вимог до підготовки майбутніх військових фахівців тягне за собою і кадрову проблему викладацького складу, який змушений не просто підвищувати кваліфікацію, а докорінно трансформуватися.

Огляд етимології слова “відповідальність” в українській, англійській та французькій мовах свідчить, що у всіх цих мовах відповідальність пов'язана з виконанням обов'язку та поведінковим аспектом. Практично всі дослідники проблеми відповідальності відзначають складність, комплексність, інтегральність цієї якості особистості, обумовленість її іншими найважливішими якостями [4–6]. При цьому справедливо наголосити, що відповідальне ставлення до своїх вчинків і поведінки, до своєї роботи і обов'язків, спільній справі виражається в дисциплінованості, сумлінності, точності виконання обов'язків. Відповідальність викликає і формує такі якості, як принциповість, вимогливість, чесність, правдивість і т.п.

Структурування феномену відповідальності за об'єктом відповідальності, тобто сферою діяльності, дає змогу, з одного боку, виокремити основні компоненти відповідальності, а з іншого – зрозуміти, що феномен відповідальності формується не просто сумою елементів, а взаємодією їх між собою. Об'єднуючи значення внутрішнього мотиву поведінки, спонукаючи людину шукати і знаходити способи вирішення поставлених перед ним завдань в ході виконання обов'язків військової служби, відповідальність виконує спонукальну функцію, реалізується в ініціативності. Високоморальний характер військової дисципліни проявляється в тому, що вона базується не так на страху покарання і голом примусі, а на добровільному, свідомому виконанні кожним свого службового обов'язку. Тому принцип свідомості військової дисципліни в широкому сенсі означає свободу волі, яка є здатністю приймати рішення зі знанням справи і нести відповідальність за ці рішення. А це значить, що свідомо дисципліна пред'являє високі вимоги до духовного вигляду військовослужбовців, їх активності і особистої відповідальності за виконання обов'язків військової служби. У цих вимогах переплітаються моральні і право-

ві норми регулювання відносин. У цьому разі, оскільки існують такі норми, можна ввести поняття професійної відповідальності. Професійний – тобто пов'язаний із певною професією, який об'єднує людей однієї професії чи близьких до неї професій. Професійна відповідальність як раз і поєднує вимоги обов'язків військової служби з “потребами внутрішньої істоти” військовослужбовця. Інтелектуальний компонент професійної відповідальності включає в себе вимоги обов'язків військової служби, емоційний “переробляє їх у свою плоть і кров”, а вольовий включає особистість військового керівника в активну діяльність через звички і навички дисциплінованої поведінки [5].

Такий синтез інтелектуального, емоційного і вольового компонентів дозволяє особистості прогнозувати, передбачати наслідки своїх дій і вчинків, забезпечує готовність відповідати за них. Оскільки, особистість військового керівника є носієм соціального досвіду, ми вважаємо, що його професійні та особистісні якості – це інструмент, що певною мірою впливає на результат виконання покладених на нього функцій за призначенням. Межі відповідальності суб'єкта управління визначаються характером впливу суб'єкта управління на об'єкт і сутнісними характеристиками як суб'єкта, так і об'єкта управління.

Тому необхідно створити психолого-педагогічні передумови формування професійної відповідальності офіцера, його повної самореалізації. Професійна відповідальність з однієї сторони є виявленням взаємодії людини із соціумом, а з іншої – чинником особистісного розвитку та самовдосконалення. Професійна відповідальність як складова професійної готовності офіцера повинна включати в себе такі основні психолого-педагогічні складові: емоційно-вольові; професійно-етичні; особистісні.

Водночас дидактичними складовими у формуванні професійної відповідальності ми визначимо наступні: когнітивна (знання та їх застосування); функціональна (практичні уміння і навички); мотиваційна.

На рис. 1. представлена модель формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів в процесі професійної підготовки.

Професійна підготовка майбутнього військового фахівця з вищою освітою відповідає професійним стандартам офіцерів Збройних Сил України, тобто єдиним вимогам до рівня загальновійськової підготовки випускника вищого військового навчального закладу та особливостям його підготовки за спеціалізацією. Освітньо-професійна програма підготовки військових фахівців визначає перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-

накопичувальної системи, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного рівня вищої військової освіти.

Таким чином, протягом професійної підготовки військового фахівця послідовно здійснюється формування професійних компетенцій.

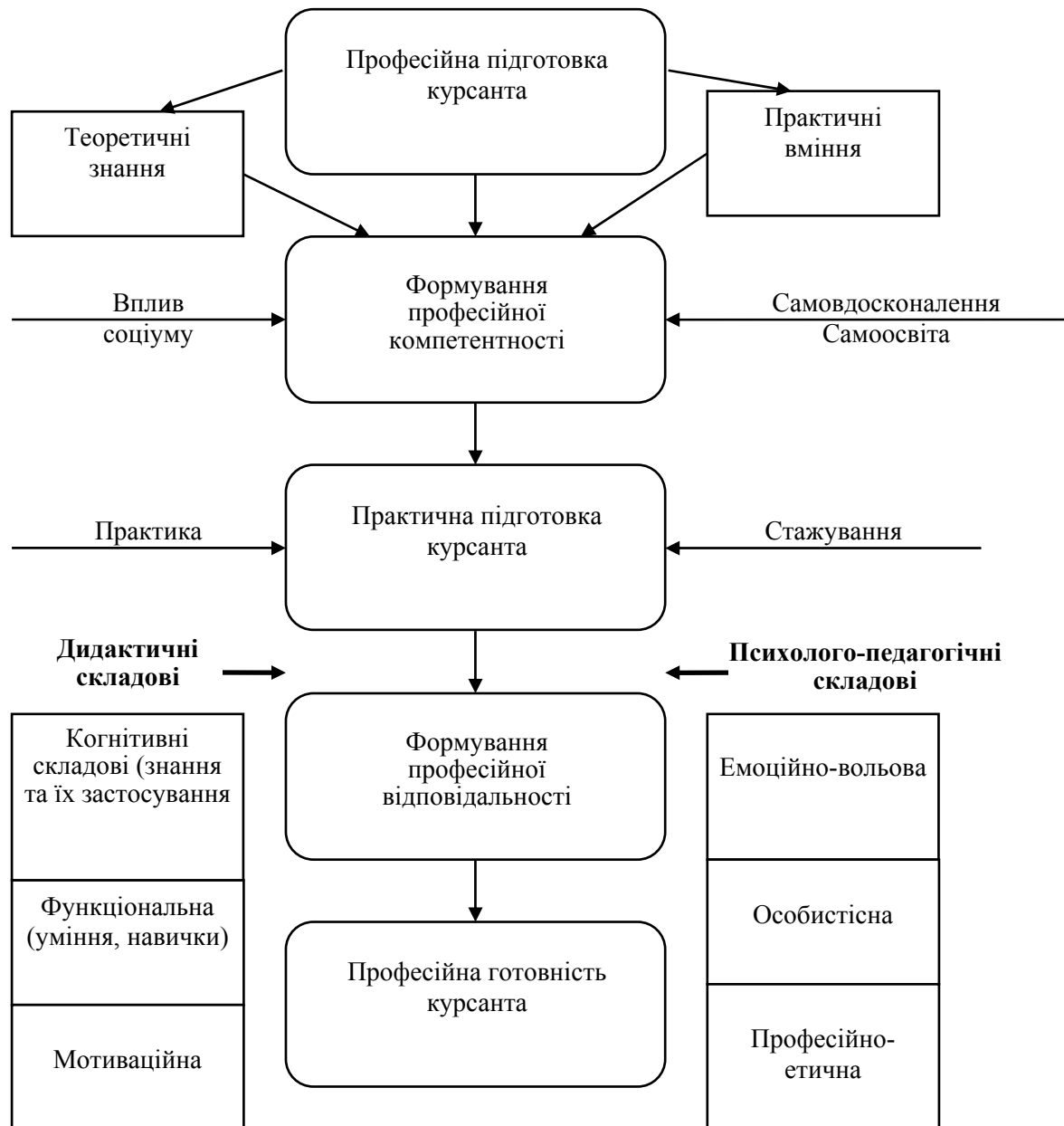

Рис. 1. Модель формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів в процесі професійної підготовки

Водночас, на цей процес впливає оточуючий соціум, що визначає вимоги до військового фахівця, вносить корективи зі сторони замовника, суспільства і існуючих тенденцій розвитку освіти, зокрема військової, виробництва та відповідної інфраструктури. Окрім зазначених, ми вважаємо за доцільне серед зовнішніх факторів впливу виділити й фактори оперативного-тактичного рівня: суспільно-політичні, економічні та військово-педагогічні, що більш безпосередньо впливають зовні на формуван-

ня професійних компетенцій майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

Залежно від внесених коректив майбутній офіцер займається самоосвітою, самовдосконаленням з тим, щоб досягти у професійних компетенціях рівня, який відповідає вимогам часу та боєздатності військ. Але довершеність цього процесу здійснюється на рівні практичної підготовки курсанта, коли реалізується моделювання та входження в реальне військове середовище, перспективний об'єкт майбу-

тньої діяльності. Стажування проводиться з метою набуття та вдосконалення курсантами необхідних знань, вмінь та практичних навичок у виконанні обов'язків за відповідною посадою у військових частинах (установах, організаціях) Збройних Сил України, а практика – з метою набуття курсантами умінь та практичних навичок у виконанні технологічних операцій з технічного обслуговування та ремонту озброєння і військової техніки, реалізації службових завдань військово-професійної діяльності. Наступним етапом у нашій моделі є саме формування професійної відповідальності майбутнього військового офіцера, на що впливають раніше виділені дидактичні та психолого-педагогічні компоненти.

Згідно нашої моделі формування професійної відповідальності виступає складовою професійної готовності майбутніх офіцерів, чому сприяє: зорієнтованість освітнього процесу на моделювання діяльності офіцера; проблемність змісту навчання та процесу його розгортання у діяльності з виконанням навчальних завдань; стимулювання відповідальності за прийняті рішення; поширення впливу розробленої моделі процесу формування професійної відповідальності на стажування (практики) як специфічні

форми навчальної діяльності; оптимальне співвідношення між виконавською діяльністю та діяльністю лідера групи.

Практичний досвід свідчить про те, що застосування системи навчально-виховних впливів, спрямованих на формування відповідальності, як важливої інтегративної складової професійної готовності майбутнього військового фахівця, має охоплювати всі етапи навчання – розпочинаючи із вивчення загальноосвітніх та професійно-орієнтованих навчальних дисциплін і завершуючи вивченням спеціальних курсів, практичною підготовкою та дипломним проектуванням.

Висновок

Таким чином, можна констатувати, що професійна відповідальність – одне з серцеподібних якостей офіцера. Нами у загальному вигляді запропонована модель формування професійної відповідальності майбутніх військових фахівців та визначені основні чинники, які впливають на цей процес. Безумовно, така модель потребує додаткової поглибленої розробки, базуючись на результатах тривалих педагогічних експериментальних дослідженнях.

Список літератури

1. Полторац С.Т. Розвиток системи вищої військової освіти України та за кордоном: державноуправлінські аспекти / С.Т. Полторац // Інвестиції: практика та досвід. Державне управління. – 2016. – № 3. – С. 70-73.
2. Севрук І.І. Екологічна складова формування військового професіонала у суспільстві ризику / [І.І. Севрук] // Вісник Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія» – Х.: ХНПУ, 2013. – Вип. 41 (част. 1). – С. 47-58.
3. Сідаш В.В. Інноваційний розвиток вищої військової освіти України: досвід, тенденції, перспективи, особливості підготовки військових льотчиків [Текст]: моногр. / за аг. ред. В.В. Сідаша. – Х.: Цифрова друкарня № 1, 2012. – 456 с.
4. Петрова Л.О. Етика відповідальності: безпека війн та збройних конфліктів в сучасному світі / Л.О.Петрова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2017. – № 1 (32). – С. 120-125.
5. Кротиков В.П. Гуманітарна політика у Збройних Силах України: проблеми теорії і практики [Текст]: моногр. / В.П. Кротиков. – К.: НДЦГП ЗСУ, ТОВ «Видавничий будинок «Аванпостприм», 2010. – 158 с.
6. Тітаренко О.Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) [Текст]: дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 / О.Г. Тітаренко. – Х., 2006. – 178 с.

References

1. Poltorak, S.T. (2016), "Rozvytok systemy vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy ta za kordonom: derzhavnoupravlinski aspekt" [The development of the system of viscous viscous services of Ukraine and the cordon: the state control], *Inventions: Practice ta dosvyd. The management*, No. 3, pp. 70-73.
2. Sevruk, I.I. (2013), "Ekolohichna skladova formuvannya viiskovoho profesionala u suspilstvi ryzyku" [Ekologichna skladova formichnosti viyskogo profilionala u sispilstvi risizu], *Visnik Hark. nat. ped. un-t im. G.S. Skovorody, KhNPU, Kharkiv*, No 41 (part 1), pp. 47-58.
3. Sidash, V.V. (2012), "Innovatsiyni rozvytok vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy: dosvid, tendentsii, perspektivy, osoblyvos-ti pidhotovky viiskovykh lotchykiv: monohrafiia" [Innovative development of higher military education in Ukraine: experience, trends, prospects, peculiarities of training military pilots: monograph], Digital printing house number 1, Kharkiv, 456 p.
4. Petrova, L.O. (2017), "Etyka vidpovidalnosti: nebezpeka viin ta zbroinykh konfliktiv v suchasnomu sviti" [Ethics of responsibility: the danger of wars and armed conflicts in the modern world], *Bulletin of the National University "Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise"*, No 1(32), pp. 120-125.
5. Krotikov, V.P. (2010), "Humanitarna polityka u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: problemy teorii i praktyky: monohrafiia" [Gumanitarnaya politya at the Zbroyniye Power of Ukraine: problems of theory and practice: monograph], NDTSGP ZSU, TOV "Vidavnichiy budinka "Avanpostprim", Kyiv, 158 p.
6. Titarenko, O.G. (2006), "Vidpovidalnist v upravleninni (sotsialno-filosofskyi analiz)" [Social responsibility in the management (socially-philosophical analysis)], Kharkiv, 178 p.

Надійшла до редколегії 10.01.2018
Схвалена до друку 20.02.2018

Відомості про авторів:

Петрова Людмила Олександрівна
кандидат філософських наук
Учений секретар Харківського національного
університету Повітряних Сил ім. І.Кожедуба,
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9341-1030>
e-mail: luida64p@ukr.net

Петров Ігор Валерійович
старший викладач
Харківського національного університету
Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба,
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2158-0027>
e-mail: luida64@ukr.net

Information about the authors:

Ludmila Petrova
Candidate of Philosophy Sciences
Academic Secretary of Ivan Kozhedub Kharkiv
National Air Force University,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9341-1030>
e-mail: luida64p@ukr.net

Igor Petrov
Senior Instructor
of Ivan Kozhedub Kharkiv
National Air Force University,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2158-0027>
e-mail: luida64@ukr.net

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ
В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ**

Л.А. Петрова, И.В. Петров

В статье анализируется проблема формирования профессиональной ответственности будущих военных специалистов в процессе профессиональной подготовки. Авторами анализируется сущность понятия профессиональной ответственности как ведущего профессионально-нравственного качества офицера. Обосновано, что профессиональная ответственность офицера выступает в роли интегративного качества, которое проявляется в способности принимать обоснованные решения в сфере военной деятельности, добросовестности в их реализации и готовности отвечать за их результаты и последствия. В результате исследования разработана модель формирования профессиональной ответственности, которая направлена на оптимизацию профессионального становления будущих офицеров.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, компетентность, феномен профессиональной ответственности, модель формирования профессиональной ответственности.

**FORMATION OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF FUTURE OFFICERS
IN PROFESSIONAL PREPARATION PROCESS**

L. Petrova, I. Petrov

The article analyzes the problem of formation professional responsibility of future military specialists in the process of professional training. The authors analyze the essence of the concept of professional responsibility as the main professional-moral quality an officer. It is proved that the officer's professional responsibility is the role of integrative quality, which is shown in ability to make reasonable decisions in the sphere of military activities, conscientiousness in their implementation and readiness to be responsible for their results and consequences. As a result of a research the model of formation of professional responsibility which is directed to optimization of professional formation of future officers is developed.

Keywords: professional training, competence, the phenomenon of professional responsibility, model of professional responsibility formation.